

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МИСЛЕННЯ І ПАМ'ЯТІ У
ШКОЛЯРІВ З СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала : студентка 4 курсу 07-431 групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної програми «Психологія»
Наталя ЛЕВЧЕНКО

Керівник: д. психол. н., професор Ігор ПОПОВИЧ
Рецензент: д. психол. н., професорка Олена
БЛИНОВА

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ АНАЛІЗУВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПАМ'ЯТІ І МИСЛЕННЯ У ШКОЛЯРІВ З СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ	6
1.1. Вікові особливості розвитку мислення та пам'яті молодших школярів	6
1.2. Особливості навчання у молодшій школі та вплив мислення і пам'яті на навчальну діяльність	13
1.3. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю	17
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПАМ'ЯТІ І МИСЛЕННЯ У ШКОЛЯРІВ З СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ	24
2.1. Обґрунтування процедури дослідження особливостей взаємозв'язку пам'яті і мислення у школярів з синдромом дефіциту уваги	24
2.2. Результати, аналіз та інтерпретація отриманих даних дослідження особливостей взаємозв'язку пам'яті і мислення у школярів з синдромом дефіциту уваги	29
2.3. Рекомендації педагогам в роботі з гіперактивними дітьми	32
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ	42

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку, наша країна зазнає важливих перетворень у економічній, політичній, виробничій, культурно-освітній сферах життя. Масовий перехід до користування передовими інформаційно-технічними засобами, робота з розмаїттям носіїв інформації, впровадження новітніх прогресивних технологій виробництва вимагають від кожного учасника розвиненого логічного мислення, мовлення, пам'яті, уваги. Економічні та політичні зміни в країні, активізація політичних дискусій зумовлюють потребу виховувати інтелектуально розвинену особистість, здатну насамперед аргументовано та переконливо доводити власну думку.

При значному зростанні інтересу до проблем розвитку когнітивних процесів дитини у молодших класах не систематично використовуються методи та прийоми розвитку у дітей пам'яті, уваги, логічного мислення. Так у своїх працях науковці М. Я. Басов, Л.С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, І. В. Дубровіна, Д. Б. Ельконін, Л. В. Занков, Ж. Піаже та інші вчені наголошують, що дуже важливо та доцільно приділяти увагу не тільки засвоєнню знань зі шкільної програми, а зокрема глибинному розвитку школяра, особливо його пізнавальних процесів.

Серед вітчизняних психологів особливу увагу питанню психології розвитку особистості та навчання приділяли такі науковці як Б.Ф. Баєв, Л. К. Балацька, Г. О. Балл, І. Д. Бех, М. Т. Дригус, Т. В. Косма, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник, В. А. Роменець.

Завдання початкової школи – розвинути у дітей вміння та бажання навчатися, але в цікавій та невимушеній формі, розвивати в школярів мислення, пам'ять та зв'язне мовлення. Завдяки дослідженню пізнавальних процесів, а саме мислення та пам'яті у їх взаємодії при засвоєнні навчального матеріалу можливо удосконалити методики викладання з метою підвищення рівня його засвоєння.

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізування та емпіричного вивчення вікових властивостей пам'яті та мислення молодших школярів із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю дослідити особливості взаємозв'язку пізнавальних процесів з навчальною діяльністю цієї категорії дітей.

Для досягнення мети було сформульовано такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичне аналізування вітчизняних і зарубіжних праць із проблем розвитку пізнавальних процесів та навчальної діяльності дітей молодшої школи із синдромом дефіциту уваги.

2. Підібрати інструментарій та обґрунтувати схему емпіричного дослідження особливостей взаємозв'язку мислення і пам'яті у процесі навчальної діяльності молодших школярів із синдромом дефіциту уваги.

3. Емпіричним шляхом дослідити й теоретично обґрунтувати особливості взаємозв'язку мислення і пам'яті, та їх вплив на навчальну діяльність молодших школярів з синдромом дефіциту уваги.

Об'єкт дослідження: пізнавальні процеси у школярів з синдромом дефіциту уваги.

Предмет дослідження: психологічні змістові особливості взаємозв'язку мислення і пам'яті у навчальній діяльності школярів з синдромом дефіциту уваги.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети використано комплекс методів: загальнотеоретичні – аналізування положень з проблеми, що вивчається; порівняння й узагальнення теоретичних та емпіричних досліджень; емпіричні – методика «Оперативна пам'ять» (О. Р. Лурія., 1968 р.), методика «Довготривала пам'ять» (О. Р. Лурія., 1968 р.), методика «Запам'ятай пару» (Ануфрієв А. Ф., Костроміна С. Н., 1997 р.), методика «Лабіринт» (Венгер Л. А., 1968 р.), методика «Четвертий зайвий» (модифікована Белопольська Н. Л., 2009 р.); математико-статистичні – методи статистики (для визначення описових

характеристик досліджуваних); статистичне опрацювання подання даних здійснювалося за комп'ютерною програмою MS «Excel».

Практичне значення дослідження полягає у збільшенні теоретичної бази обраної теми та його дослідження в різних вимірах. Розроблено рекомендації педагогам в роботі з гіперактивними дітьми.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були представлено на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (м. Херсон, 22 квітня 2021 р.).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи становить 42 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ АНАЛІЗУВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МИСЛЕННЯ І ПАМ'ЯТІ У ШКОЛЯРІВ З СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ

1.1. Вікові особливості розвитку мислення та пам'яті молодших школярів

Молодшими школярами вважають дітей віком від 6-7 до 10-11 років, які навчаються у 1-4 класах сучасної школи. Цей віковий період завершує етап дитинства та готує дитину до ланки середньої школи. В останні роки, у зв'язку з переходом на навчання з 6 років і впровадженням чотирирічної початкової школи, нижню межу віку можна вважати за 6 років. Відповідно межа молодшого шкільного віку збігається з періодом навчання у початковій школі і встановлюється на сьогодні від 6-7 до 9-10 років (Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В.) [2, с. 165].

Опановуючи новий для себе вид діяльності – навчання, молодші школярі ще багато часу й енергії віддають грі, адже рухова активність у них дуже велика. У цих видах діяльності розгортаються їх стосунки з ровесниками і дорослими, формуються психічні новоутворення, завдяки чому діти виходять на новий рівень пізнання світу і самопізнання, відкривають нові власні можливості і перспективи.

Основним протиріччям молодшого шкільного віку є те, що моральний розвиток дитини відстає від інтелектуального (Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В.) [2, с.41].

Розвиток пізнавальної діяльності виявляється в тому, що дитина поступово оволодіває дедалі досконалішими способами відображення дійсності. Вона вчиться спостерігати, запам'ятовувати вибіркове та найістотніше, а потім свідомо відтворювати лише потрібний та цікавий для неї матеріал. Розвиваючись дитина вчиться порівнювати і класифікувати речі, знаходити суттєві та несуттєві відмінності між предметами, робити висновки із спостережуваних явищ, а далі критично перевіряти їх. Знання

стають дедалі усвідомленими, системними і обґрунтованими. Навіть добре знайомі з перших років предмети дитина відображає по-різному і в різні моменти свого життя.

У молодшому шкільному віці значно сильніше покращується гострота сприйняття, оскільки для засвоєння навчальної інформації необхідна довільність і усвідомленість. Психологи зазначають, що сприймання молодших школярів є достатньо розвиненим (притаманна висока гострота зору та слуху, легка орієнтація у різноманітних формах та кольорах), проте ще слабо диференційоване. Учні сприймають різні соціальні зразки, згідно за якими вони повинні діяти. Спочатку їх приваблюють яскраві ознаки предметів і вони ще не можуть зосередитися та розглянути інші їхні особливості. Враховуючи такі фактори, вчителі повинні розвивати в учнів сприйняття, розкриваючи прийоми огляду чи прослуховування, порядок виявлення особливостей предметів. Завдяки таким зусиллям та старанням, в учнів розвивається довільність, усвідомленість, вибірковість (за змістом, а не за зовнішньою привабливістю) сприйняття (Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В.) [2, с. 182].

Своїм умінням пристосуватися до різноманітних, мінливих умов життя людина також завдячує пам'яті, яка, окрім того, є фундаментом для створення нових реалій, спричинюється до перетворення існуючої дійсності. Розпочинаючи навчання в школі, діти вже спроможні доволно запам'ятовувати. Однак ця спроможність у них ще слабо розвинута. Молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, що розвиваються в пам'яті. Формується логічна пам'ять. Не вмючи ще диференціювати завдання, молодші школярі виробляють у себе настанову на дослівне запам'ятовування й відтворення. У молодшому шкільному віці значно підвищується здатність заучувати і відтворювати. Зростає продуктивність запам'ятовувати навчальний матеріал.

За наявності цільової установки і часом, що витрачається на запам'ятовування, пам'ять можна розділити на мимовільну і довільну.

Мимовільна пам'ять полягає в запам'ятовуванні та відтворенні матеріалу без спеціальної мети його запам'ятати або пригадати. Без спеціальних намірів і зусиль ми збагачуємо пам'ять під час нашої діяльності, непомітно для нас самих формуються основна частина нашого досвіду. Загальною і необхідною умовою мимовільного запам'ятовування якого-небудь об'єкту є взаємодія з ним.

Довільна пам'ять – запам'ятовування і відтворення, коли людина ставить перед собою мету запам'ятати, коли виникає потреба в навмисному заучуванні.

У молодшому шкільному віці відбувається значний та інтенсивний розвиток довільної пам'яті, довільного запам'ятовування й відтворення. Але без спеціального керівництва розвитком пам'яті молодші школярі звичайно використовують тільки найпростіші способи довільного запам'ятовування і відтворення (переказ). Такі спроби підвищити продуктивність пам'яті дуже ускладнюють роботу школярам. Так, у школярів II класу переказ оповідання з використанням готового плану дає нижчі результати, ніж просте повторення, таке дослідження було проведене П.І. Зінченком, Г.В. Репкіною (Зінченко П. І., Репкіна Г. В.) [4, с. 83].

Пам'ять молодших школярів розвивається перш за все у напрямку посилення її довільності, зростання можливостей свідомого управління нею та збільшення обсягу смислової, словесно-логічної пам'яті. Довільне запам'ятовування буває найбільш продуктивним тоді, коли матеріал, який потрібно запам'ятати, стає змістом активної діяльності, хоч ця діяльність може не мати спеціального мнемічного спрямування.

За ступенем значущості пам'ять поділяють на механічну і смислову (змістовну, логічну). Механічна пам'ять заснована на повторенні матеріалу без його осмислення. При такому запам'ятовуванні слова, предмети, події

запам'ятовуються в такому порядку, в якому вони і сприймалися. Механічна пам'ять виступає як здібність навчатися та розвивати пізнавальний інтерес школяра.

Змістовна пам'ять пов'язана з розумінням того змісту, що запам'ятовується. Вона спирається на смислові зв'язки, які вже утворили системи словесних і образних асоціацій і становлять основу досвіду людини.

Учні молодших класів засвоюють різні стратегії та прийоми, які допомагають краще запам'ятати матеріал. Найважливішими серед них це – повторення матеріалу, семантичне оброблення інформації, створення мовленнєвих образів та пошук інформації в пам'яті.

Логічна пам'ять дає кращі результати, ніж механічна. За її допомогою можна запам'ятати значно ширший обсяг навіть дуже складного матеріалу та тривалий час його зберігати.

У молодших школярів розвиваються всі види пам'яті. Але особливо інтенсивно формується словесно-логічна пам'ять як умова й результат успіхів у навчанні, але багато хто з школярів неоднаково запам'ятовує і засвоює різні навчальні предмети. Пояснюються ці факти не різною пам'яттю учня, а різним інтересом до предметів, що вивчаються в школі.

Справжня мотиваційна готовність молодшого школяра зумовлюється його пізнавальною спрямованістю, яка розвивається на основі допитливості та зацікавленості до навчального предмета. Тому вчителям важливо розвивати інтерес до навчальних предметів, використовуючи різні стратегії та методи формування мотивів в учнів.

Розвиток пам'яті молодших школярів полягає в зміні співвідношення мимовільного та довільного запам'ятовування, образної та сюжетно-логічної пам'яті. Зростає продуктивність, міцність і точність запам'ятовування навчального матеріалу. Під впливом навчання формується логічна пам'ять. При цьому саме від вчителя залежить її ефективність. Єдиний правильний шлях – спочатку забезпечити розуміння

(аналіз, порівняння) навчального матеріалу, а вже потім – заучування. Без спеціального керівництва розвиток пам'яті молодші школярі використовують тільки найпростіші способи довільного запам'ятовування і відтворення. Для розвитку логічної пам'яті важливою є настанова вчитися зрозуміти (проаналізувати, порівняти, узагальнити) навчальний матеріал, а потім вже завчити його. Якщо учнів не навчити порівнювати, знаходити подібне і відмінне в початковому матеріалі, то в подальшій навчальній діяльності вони матимуть неминучі помилки в запам'ятовуванні, пов'язані із змішуванням подібного.

На початку молодшого шкільного віку у дітей є нерозвиненою довільна увага. У них, як і на попередньому віковому етапі домінує увага мимовільна, спрямована на нові, яскраві об'єкти. Увага в цей період нестійка, тому що гальмівні процеси в учнів ще дуже слабкі. Поступово увага молодших школярів стає довільною, цьому сприяє чітка організація дій учнів за зразком, а також дій, якими вони можуть керувати і які можуть контролювати самостійно. Наприклад, перевіряючи виконане завдання, виправляючи допущені помилки самостійно та помилки своїх однокласників, діти поступово вчаться керуватися своєю метою, а їх довільна увага в цей час стає провідною (Трофімов Ю. Л.) [2, с.182].

Стійкість уваги виявляється у тривалості її зосередженості на об'єкті. Вона характеризується часом, протягом якого людина може зберігати свою цілеспрямованість і саме тому, стійкість уваги є необхідною умовою для виконання завдання від початку і до кінця. Ця властивість залежить від сили нервових процесів, характеру діяльності та ставлення до праці взагалі.

Сприяють стійкості уваги: значущість навчального матеріалу, інтерес до його змісту, доступність навчальних завдань, вміння вчителя організувати навчальну діяльність усіх учнів класу. Діти молодшого шкільного віку, безумовно, здатні утримувати увагу на інтелектуальних задачах, але це вимагає значних зусиль волі й організації високої

мотивації. Якщо завдання не цікаве дитині, вона легко втрачає зосередженість. Що стосується переключення уваги – вона може бути навіть вище ніж у дорослої людини, що пов'язано із рухливістю процесів центральної нервової системи у цьому віці. Переключення уваги молодших школярів полегшується за наявності зв'язків між змістом попередньої й наступної діяльності, інтересу до наступної діяльності (Трофімов Ю. Л.) [3, с.258].

Педагогічна практика показує, що дуже часто зустрічаються учні, які не можуть сконцентрувати свою увагу на навчанні, вони сконцентровані на своїх думках, які далекі від навчання, малюванні на парті, тощо. Якщо така дитина дивиться в підручник, вона не бачить правило або вправу, а звертає увагу на текст чи малюнок, який не має відношення до сьогоденного уроку. Увага цих дітей достатньо розвинута, але через відсутність потрібної спрямованості вони складають враження розсіяних. Для більшості неуважних молодших школярів характерні сильне відволікання та коливання уваги. Коливання уваги виявляється в тому, що зосередженість та стійкість уваги періодично стають більш або менш інтенсивними (Ю. Л. Трофімов., В.В. Рибалка., П. А. Гончарук) [3, с.256].

У молодшому шкільному віці розвиток уяви полягає в переході від репродуктивної її форми (просторого комбінування уявлень) до творчої (побудови нових образів). У формуванні творчої уяви велику роль відіграють їх спеціальні знання.

Впродовж молодшого шкільного віку уява дітей зазнає великих змін. Спочатку уявлювані дитиною образи дуже розпливчасті, але згодом вони стають точнішими і чіткішими. У 1-2 класах діти відображають кілька ознак предмета, а вже в 3-4 класах – вміють зосередити увагу на значно більшій їх кількості. Перетворення образів уяви на початку молодшого шкільного віку незначне, а до 3-4 класу, коли учень отримує значно більше знань, образи стають узагальненими та яскравішими. На початку навчання для виникнення образу необхідна певна опора на

конкретний предмет, далі розвивається опора на слово, яке є передумовою мисленого створення певного образу.

Мислення молодших школярів характеризують як конкретно-образне. Конкретність мислення виявляється в тому, що певну розумову задачу вони вміють розв'язати, тільки виходячи з означених словами конкретних предметів, їх зображень або уявлень.

Під впливом навчання в мисленні молодшого школяра змінюється співвідношення образних і понятійних, конкретних і абстрактних компонентів. Такі зміни відбуваються по-різному та залежать від змісту навчання. Завдання вчителів полягає в тому, щоб забезпечити розвиток не тільки абстрактного, а й конкретного мислення у молодших школярів (І. Д. Бех) [12, с.210].

Велику роль у психічному розвитку молодшого школяра відіграє мовлення. Мова стає засобом організації внутрішньої розумової діяльності, що спрямована на оволодіння самим собою, на керування своєю увагою, сприйняттям, пам'яттю.

Таким чином, головний вектор розвитку пізнавальних процесів у молодшого школяра – це перехід до довільності. При цьому домінуючою функцією в молодшому шкільному віці стає мислення. Завдяки цьому інтенсивно розвиваються та перебудовуються самі розумові процеси і, з іншого боку, від інтелекту залежить розвиток інших когнітивних функцій.

1.2. Особливості навчання у молодшій школі та вплив мислення і пам'яті на навчальну діяльність

Початковий період шкільного життя займає віковий діапазон від 6 до 9-10 років і характеризується тим, що провідною на цьому онтогенетичному етапі стає навчальна діяльність.

З початком навчальної діяльності перед школярем постають перші в житті серйозні обов'язки – праця та навчання. Батьки висувають свої

вимоги, що можуть спровокувати перші конфліктні ситуації між батьками та школярами.

Саме в навчальній діяльності молодшого школяра формується ставлення до себе, до світу, до суспільства, до інших людей і, найголовніше, те, що це ставлення реалізується саме через дану діяльність як ставлення до змісту і методів навчання, вчителя, класу, школи тощо. Молодший школяр розвивається і формується в навчальній діяльності як особистість завдяки усвідомленому, цілеспрямованому присвоєнню соціокультурного досвіду у різних видах й формах суспільно-корисної, пізнавальної, теоретичної та практичної діяльності.

Дитина дуже чутлива до того, як учитель ставиться до учня. На перших порах діти намагаються чітко виконувати вказівки вчителя. Ситуація «дитина-учитель» пронизує всі сторони життя дитини. Якщо в школі добре, значить і вдома добре, дитина відчуває себе комфортно, благополучно. Великий виховний вплив вчителя на молодших школярів пов'язаний з тим, що вчитель з самого початку перебування дітей в школі стає для них незаперечним авторитетом. Авторитет учителя – найважливіша передумова для навчання і виховання в молодших класах.

Основною особливістю цього віку є зміна соціальної позиції особистості: вчорашній дошкільник стає учнем, членом шкільного і класного колективів, де слід дотримуватися нових норм поведінки, вміти підпорядковувати свої бажання новому розпорядку тощо. Все це сприймається дитиною як певний переломний момент у житті, який супроводжується ще й перебудовою системи взаємостосунків з дорослими, найавторитетнішою фігурою серед яких стає вчитель (Попович І. С.) [22, с. 145].

Зрозуміло, далеко не відразу у молодших школярів формується правильне ставлення до навчання. Вони спочатку не розуміють, навіщо потрібно вчитися. Але незабаром виявляється, що навчання – це праця, яка вимагає вольових зусиль, мобілізації уваги, інтелектуальної активності,

самообмежень. Якщо дитина до цього не звикла, то в неї настає розчарування, виникає негативне ставлення до навчання. Для того, щоб цього не трапилося, вчитель має вселяти дитині думку, що навчання – не свято, не гра, а серйозна і напружена робота, однак дуже приваблива, тому що вона дозволить довідатися багато нового, важливого, потрібного та цікавого.

На думку А. Петровського, дійсне та органічне засвоєння дітьми норм та правил поведінки припускає перш за все наявність у педагога добре спланованої системи прийомів та засобів контролю за їх виконанням. Чітке формулювання цих норм та правил, обов'язкове заохочення старанності та відповідна реакція на розпущеність та недбайливість – важливі умови виховання дисциплінованості й організованості в молодших школярів. Сформовані таким чином моральні якості дитини цього віку стають внутрішнім й органічним надбанням особистості (Петровський А. В.) [9, с. 97].

Велику роль відіграє особистий мотив учня: бажання одержати гарну оцінку, схвалення вчителів і батьків. Тільки після виникнення інтересу до результатів своєї навчальної праці формується інтерес до змісту навчальної діяльності, до набуття знань. Формування інтересу до змісту навчальної діяльності, набуттю знань пов'язано з переживанням школярами відчуття задоволення від досягнень. Включаючись у нову для себе навчальну діяльність, діти поступово звикають до її вимог, а дотримання останніх зумовлює розвиток нових якостей особистості, яких ще немає у дошкільному віці (Попович І. С.) [3, с. 145-154].

Початок молодшого шкільного віку характеризується кардинальними змінами в мотиваційній структурі особистості дитини. Вони починаються з перебудови мотивів навчальної діяльності на основі інтенсивного формування пізнавальних інтересів дітей. Навчально-пізнавальні мотиви через певний період диференціюються - спочатку виділяються предмети, які найбільше подобаються, які дитина може самостійно виконувати, а

казки, наприклад, в яких описані нереальні події, відходять на другий план, в учнів з'являється інтерес до книжок про ровесників, пригоди, подорожі тощо (Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В.) [3, с. 356].

Молодший шкільний вік характеризується великими можливостями виховання у дітей позитивних рис характеру. Довірливість, наслідувальність та авторитет вчителя – це та психологічна основа, на яку треба спиратися в моральному вихованні, тому що саме в цей період відбувається процес входження дитини в колектив, який змінює й поглиблює систему взаємин її з навколишньою дійсністю, а тому відбувається зміна загального характеру емоцій. Вони стають більш тривалішими, стійкими та глибокими. У подальшому житті дитина молодшого шкільного віку вже не тільки знає, але і самостійно розуміє, як потрібно вчинити в тій чи іншій ситуації.

На необхідність досягнення успіху в навчанні вказував В. А. Сухомлинський, справедливо вважаючи, що моральні сили задля подолання своїх слабких сторін (зокрема і неуспішності у тому чи іншому предметі) дитина черпає в успіху. Він увів у педагогічний лексикон метафору «школа радості» (Сухомлинський В. О.) [27, с.35].

З психолого-педагогічної точки зору ситуація успіху у навчанні – це цілеспрямоване та організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності учнів. Для молодшого школяра найбільш значущим буде розуміння того що очікування вчителя, батьків стосовно його успішності справдилися, таким чином у нього буде сформоване внутрішнє бажання до навчання.

Пізнавальні процеси дозволяють людині намічати заздалегідь мету, плани і зміст майбутньої діяльності, програвати в думках хід цієї діяльності, свої дії і поведінку, передбачати результати своїх дій та керувати ними по мірі виконання. Від їхнього рівня розвитку залежить подальші результати навчальної діяльності.

У молодшому шкільному віці для успішного навчання, дітям необхідно розвивати шість видів розумової діяльності:

1. Згадування: відновлення в пам'яті фактів, уявлень і понять.
2. Відтворення: наслідування зразка або алгоритму.
3. Обґрунтування: підведення одного рішення під загальний принцип або поняття.
4. Реорганізація: перетворення умов задачі у нову проблемну ситуацію, що дозволяє знайти оригінальне рішення.
5. Співвідношення: пов'язання нових знань із засвоєними раніше або з особистим досвідом.
6. Рефлексія: дослідження самої думки і причин її появи.

Отже, підводячи підсумок, можемо сказати, що основну вагу серед пізнавальних процесів для успішної розумової діяльності займають – мислення та пам'ять.

Відбувається поява і іншого важливого новоутворення – довільної поведінки. Саме від розвитку вольових процесів, довільної уваги, пам'яті залежить рівень успішності у навчанні, оскільки засвоєння нових знань потребує все більше зусиль, направленості психічних процесів на новий вид діяльності для молодшого школяра.

З формуванням у молодших школярів довільної поведінки тісно пов'язані такі новоутворення, як планування результатів дії і рефлексія, що як було зазначено вище дозволяє досягати високих результатів у навчанні.

Але не всі учні мають сформовану навчальну поведінку, іноді проявляється невміння концентрувати увагу, імпульсивність, непосидючість, емоційна нестійкість, схильність до конфліктної поведінки, ускладнення у навчанні. І тоді постає питання про наявність у дитини синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю.

Саме ці учні звертають на себе увагу педагогів та психологів своєю поведінкою, неуспішністю з багатьох предметів. В наслідок цього постає питання щодо необхідності звернутися за консультацією до психолого-

медико-педагогічної комісії, яка допоможе підтвердити чи спростувати діагноз синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю.

1.3. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю

У фаховій медичній та психологічній літературі синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) до сьогодні розглядають ще у традиційному розумінні початку 80-их років як «мінімальну мозкову дисфункцію» проявами якої є труднощі концентрації і підтримання уваги, порушення навчання та пам'яті, також складнощі в обробці ендогенної та екзогенної інформації. У ранніх працях причину вбачають у дисфункції переважно ретикуляторної формації головного мозку. В останніх працях причину пов'язують з дисфункцією префронтальної кори. Також досить переконливою є біохімічна теорія – порушення у дофамінергічній та катехоламіновій системах мозку.

На сьогодні найбільш популярними у світі методикою діагностики є DSM-IV (the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition). Проте існуюча методика у багатьох дослідників через свою описовість та ригідність – більше спонукає до роздумів і не задовольняє нових потреб часу.

На даному етапі СДУГ вважається хворобою. МКХ-10 (Міжнародна класифікація хвороб 10 перегляду) «Емоційні розлади та розлади поведінки, що починаються в дитячому і підлітковому віці» у підрозділі «Порушення активності та уваги» (F90.0) і «Гіперкінетичний розлад поведінки» (F90.1) (Mohab H.) [18, с. 20].

Порушення поведінки, як визначає М. Заваденко, пов'язані з гіперактивністю та недоліками уваги, виявляються вже у дошкільному дитинстві. Однак в цей період вони можуть виглядати не настільки проблематично, оскільки частково компенсуються нормальним рівнем інтелектуального та соціального розвитку. Початок шкільного навчання

створює серйозні труднощі для дітей з вадами уваги, так як навчальна діяльність пред'являє підвищені вимоги до розвитку цієї функції. Саме тому діти з ознаками синдрому дефіцит уваги не в змозі задовільно справлятися з вимогами школи. Як правило, в підлітковому віці дефекти уваги у таких дітей зберігаються, але гіперактивність зазвичай зникає і нерідко, навпаки, змінюється зниженою активністю, інертністю психічної діяльності та недоліками спонукань (Заваденко Н. Н.) [2, с. 56].

Клінічні прояви синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю

Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю має певні клінічні прояви. Діагностичні критерії за класифікацією DSM-IV:

1. Для постановки діагнозу «синдром дефіциту уваги з гіперактивністю» необхідно наявність таких симптомів як неуважність, імпульсивність:

- симптоми неуважності та імпульсивності, які зберігаються в дитини протягом як мінімум 6 місяців і виражені настільки, що свідчать про невідповідність нормальним віковим характеристикам;

- часто нездатний утримати увагу на деталях, через недбалість, легковажність, допускає помилки в шкільних завданнях;

- часто складається враження, що дитина взагалі не слухає та не реагує на звернення;

- легко відволікається на сторонні стимули;

- часто втрачає речі, необхідні і вдома, і в школі та ін.

2. Симптоми гіперактивності й імпульсивності, які зберігаються протягом щонайменше 6 місяців і виражені настільки, що свідчать про невідповідність нормальним віковим характеристикам (необхідна наявність шести або більше з перелічених нижче симптомів):

Гіперактивність

- часто спостерігається неспокійні рухи в кистях і стопах, сидячи на стільці постійно крутиться;

- часто встає зі свого місця в класі під час уроків або в інших ситуаціях, коли потрібно залишатися на місці;
- зазвичай не може тихо та спокійно грати;
- часто буває балакучим;
- часто перебуває в постійному русі і поводить себе так, «ніби до нього прикріпили моторчик».

Імпульсивність

- часто відповідає на запитання, не замислюючись, не вислухавши їх до кінця;
- зазвичай насилу чекає своєї черги в різних ситуаціях;
- часто заважає іншим, пристає до оточуючих (втручається в розмови або ігри).

Основні порушення поведінки, характерні для синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю, супроводжуються серйозними вторинними порушеннями, до числа яких насамперед відносять слабку успішність в школі та труднощі в спілкуванні з іншими людьми.

Низька успішність – типове явище для гіперактивних дітей. Між тим, загальний рівень інтелектуального розвитку таких учнів у більшості випадку відповідає віковим нормативам. Однак певні порушення відзначаються для таких когнітивних функцій, як увага і пам'ять, характерна також недостатня сформованість функцій організації, програмування і контролю психічної діяльності (Сиротюк А. Л., Єгорова О. В.) [2, с. 84].

Ці психологічні особливості ускладнюють повноцінне включення дитини в початкову діяльність. Під час уроку таким дітям важко справлятися із завданнями і вони швидко вимикаються з процесу виконання завдання. Навички читання і письма в цих дітей значно нижче, ніж у однолітків. Їх письмові роботи виглядають неохайно та характеризуються помилками, які є результатом неуважності та невиконання вказівок вчителя.

Порушення поведінки гіперактивних дітей впливає не тільки на шкільну успішність, але і визначає характер їх взаємовідносин з оточуючими людьми. У більшості випадків такі діти відчувають проблеми в спілкуванні: вони не можуть встановлювати та підтримувати дружні стосунки, в таких дітей часто виникають конфлікти і вони стають відчуженими.

У сім'ї ці діти зазвичай страждають від постійних порівнянь з братами і сестрами, яких завжди ставлять у приклад. Вони недисципліновані, неслухняні, не реагують на зауваження, що найбільшою мірою дратує батьків, які змушені вдаватися до частих безрезультатних покарань. В більшості таких дітей негативна самооцінка. Також відзначається деструктивна поведінка, агресивність, упертість, брехливість та інші форми асоціальної поведінки (Моніна Г. Б., Лютова-Робертс Л. С., Чутко Л. С.) [2, с. 67].

Виділяють три основні форми синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю:

1. (СДУГ/У) – синдром дефіциту уваги з гіперактивністю з перевагою порушень уваги;
2. (СДУГ/Г) – синдром дефіциту уваги з гіперактивністю з перевагою гіперактивності, імпульсивності;
3. (СДУГ/УГ) – синдром дефіциту уваги з гіперактивністю з однаковими виявами гіперактивності та порушень уваги.

Симптоми СДУГ можуть виявлятися і посилюватися при збільшенні навантажень на нервову систему, в результаті чого відбувається розбалансування психічних процесів, що негативно відбивається на процесі навчання. Тому бажано не перевантажувати дитину заняттями з репетиторами, переписуванням неакуратних робіт, тривалим виконанням домашніх завдань. З цієї причини, на думку Г. Моніної, вибираючи школу для дитини з СДУГ, краще зупинити свій вибір не на гімназії з ускладненою програмою, а на звичайному класі з базовою програмою.

Перебуваючи в комфортних для нього умовах, дитина швидше адаптується до шкільного життя, і за період навчання в школі при відповідному навчанні без перевтоми, робота мозку повністю нормалізується (Моніна Г. Б., Лютова-Робертс Л. С., Чутко Л. С.) [4, с. 24]. В іншому випадку інтелектуальні та фізичні перевантаження тільки посилять симптоматику СДУГ, і дитина, навіть володіючи великим потенціалом, не зможе відповідати шкільним вимогам. Сама дитина з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю не в змозі самостійно структурувати свій час, тому важливо на перших етапах навчання в школі, щоб дорослі допомагали. В деяких випадках, навіть віддаючи неабияку частку відповідальності за навчання самій дитині, батьки повинні контролювати виконання ним домашніх завдань протягом усього навчання в школі. О. Романчук вважає, що брак розуміння і допомоги з боку дорослих (батьків та вчителів) може призвести до прояву агресивності з боку дитини, до відмови виконувати навчальні завдання або до виконання їх тільки перед страхом покарання. Слід зауважити, що заняття з надмірно відповідальними батьками, які бажають домогтися ідеального виконання дитиною домашніх завдань, теж може привести до агресивних спалахів, до зниження мотивації і до конфліктів у сім'ї (Романчук О. І.) [5, с. 211].

Особливості діагностичного процесу дітей з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю

Діагностичний процес при СДУГ є доволі складним, вимагає часу, високого рівня компетенції та єдності команди фахівців для постановки головних цілей: встановлення діагнозу СДУГ, виявлення супутніх проблем та коморбідних розладів. Важливим постає питання тісного контакту з сім'єю та дитиною, встановлення партнерських стосунків, спільного бачення проблеми та формування спільного плану дій для досягнення позитивного результату.

Для визначення і постановки діагнозу обов'язковою умовою є комплексна діагностика, яка включає психологічне, педагогічне і медичне обстеження.

Об'єктивна діагностика синдрому включає обстеження рівня розвитку когнітивних функцій, а саме пам'яті, мислення та уваги. Також оцінюється рівень інтелекту.

Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю – це дійсно складна проблема, що лежить на межі психології, генетики, педагогіки, неврології та соціології. Проблема розповсюдження синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю актуальна не лише тому, що є однією з характеристик стану здоров'я дитячого організму, але й тому, що вона є найважливішою психологічною проблемою цивілізованого світу. Доказом цього слугує те, що діти з синдромом погано засвоюють шкільну програму та не підкорюються загальноприйнятим правилам і дуже часто стають на злочинний шлях (більш ніж 80% кримінального контингенту складають особи з СДУГ); з ними частіше трапляються нещасні випадки, вони в 7 разів частіше потрапляють в автомобільні катастрофи; ймовірність стати наркоманом чи алкоголіком у таких дітей в 5-6 разів вища, ніж в дітей з нормальним онтогенезом.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПАМ'ЯТІ І МИСЛЕННЯ У ШКОЛЯРІВ ІЗ СИНДРОМОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ

2.1. Обґрунтування процедури дослідження особливостей взаємозв'язку пам'яті і мислення у школярів із синдромом дефіциту уваги

Експериментальна база дослідження: Херсонська спеціальна школа Херсонської обласної ради. До вибірки увійшли діти 8-10 років у кількості 40 осіб, з них 20 дівчат та 20 хлопців. Емпіричне дослідження складалось з 2 етапів.

На першому етапі нами було проаналізовано запити вчителів та вивчено особливості труднощів, які виникають під час навчальної діяльності, спостереження за класами під час уроків та вивчення анамнезу дітей, які мають синдром дефіциту уваги.

Для проведення другого етапу було складено таблицю, в якій описані труднощі у навчанні цієї категорії дітей на основі якої підібрані та проведені психодіагностичні методики. У таблицю входить аналізування причин, що викликали психолого-педагогічні ускладнення та підібрано основні психокорекційні рекомендації з метою усунення у подальшому відхилень психічного розвитку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Характерні труднощі в навчанні

Кількість учнів	Запити педагогів	Можливі психологічні причини	Психодіагностичні методики	Корекційні вправи
6 дітей: 3 дівчинки;	Розсіяні та неуважні під час уроків	Низький рівень розвитку довільності	Методика «Графічний диктант»	Вправа «Лабіринт», «Класифікація»
		Низький рівень об'єму уваги	Методика вивчення об'єму	Вправа «Розфарбуй»

3 хлопчика			уваги	правильно», «Орієнтування»
		Низький рівень концентрації та стійкості уваги	Методика вивчення концентрації та стійкості уваги	Вправа «Впізнай за контуром», «Що сховано?»
		Переважаюча мотивація навчальної діяльності - ігрова	Методика вивчення мотивації (Н.Білопольської)	Стимуляція пізнавальної активності
9 дітей: 5 хлопці; 4 дівчинки	Непосидючіст ь та відволікання, погана поведінка	Низький рівень розвитку довільності	Методика «Графічний диктант»	Вправа «Лабіринт», «Класифікація»
		Індивідуально- типологічні особливості особистості	Методика вивчення темпераменту	Здоров'я- збережувальний режим, врахування при навчанні індивідуальних особливостей
		Низький рівень розвитку вольової сфери	Методика «Будиночок»	Вправа «Світлофор», «Кубики»
8 дітей: 3 дівчинки; 5 хлопців	Постійний бруд у зошитах	Слабкий розвиток дрібної моторики	Методика «Змійка»	Вправи на розвиток тонкої моторики пальців
		Несформованіст ь прийомів навчальної діяльності	Методика «Візерунок»	Вправа «Зроби за зразком», «Знайди закономірність»
		Низький об'єм уваги	Методика виявлення об'єму уваги	Вправа «Розфарбуй правильно», «Орієнтування у просторі»
		Низький рівень розвитку короткочасної пам'яті	Методика «Оперативна пам'ять»	Вправа «Чого не вистачає?», «Запам'ятай та перекажи»
7 дітей: 3 хлопця;	Постійно перепитує вчителя	Низький рівень об'єму уваги	Методика виявлення та розподілення об'єму уваги	Вправа «Розфарбуй правильно», «Орієнтування у

4 дівчинки				просторі»
		Слабка концентрація та стійкість уваги	Методика вивчення концентрації та стійкості уваги	Вправа «Впізнай за контуром», «Що сховано?»
		Низький рівень розвитку переключення уваги	Методика вивчення переключення уваги	Вправа «Гудзик», «Знайти відмінності»
		Низький рівень розвитку короткочасної пам'яті	Методика «Оперативна пам'ять»	Вправа «Виконай за зразком», «Запам'ятай і намалюй»
		Низький рівень розвитку довільності	Методика «Графічний диктант»	Вправа «Лабіринт», «Систематизація»
5 дітей: 3 хлопця: 2 дівчинки	Постійно відволікаються на уроках, можуть залізти під парту, гратися, їсти, не реагують на зауваження вчителя	Несформованість в відношенні до себе, як до школяра	Анкета виявлення шкільної мотивації	Стимуляція пізнавальної діяльності
		Переважаюча мотивація навчальної діяльності - ігрова	Методика вивчення мотивації (Н.Білопольської)	Стимуляція пізнавальної активності
		Індивідуально-типологічні особливості особистості	Методика Рене Жиля	Врахування при навчанні індивідуальних особливостей
		Низький рівень розвитку концентрації та стійкості уваги	Методика П'єрона-Рузера	Вправа «Що приховано?», «Склади речення»
		Низький рівень розвитку довільності	Методика «Будиночок»	«Виконай за зразком», «Склади фігуру»
		Несформованість прийомів навчальної діяльності	Методика «Візерунок»	Корекція особистісної направленості дитини

5 дітей: 1 хлопчик; 4 дівчинки	Відчуває страх перед опитуванням вчителя	Знижена самооцінка	Методика вивчення самооцінки	Корекція особистісно-мотиваційної сфери
		Можливі труднощі у сім'ї	Методика «Кінетичний малюнок сім'ї»	Робота з батьками
		Внутрішній стресовий стан	Методика Люшера	Зняття тривожних станів
		Індивідуально-типологічні особливості особистості	Методика Рене Жиля, дитячий варіант характерологічного опитувальника Г.Айзенка	Врахування індивідуальних особливостей у навчально-виховному процесі
		Низький рівень розвитку загального інтелекту	Методика Векслера (дитячий варіант)	Вправа «Доповни візерунок», «Знайди закономірність», «Систематизація»

Для реалізації поставленої мети та завдань, після аналізу наявних психологічних методик у психологічному інструментарії, ми вважаємо за доцільне використати наступні методики:

- Для вивчення рівня розвитку короткочасної пам'яті ми використали методику «Оперативна пам'ять» (О. Р. Лурія, 1968 р.). Інструкція: респонденту зачитуються числа (10 рядків із 5 чисел), які він має запам'ятати, далі необхідно додати числа, що знаходяться поряд один з одним, а відповідь записати у реєстраційному бланку. Інтервал між зачитуванням рядків 25-15 секунд, у залежності від віку досліджуваного. Максимальна кількість – 40. З урахуванням вікових та індивідуальних особливостей розвитку дитини використовуються наступні норми: 6-7

років – 10 сум та вище; 8-9 років – 15 сум і вище; 10-12 років – 20 сум і вище.

- Для дослідження логічної та механічної пам'яті була використана методика «Запам'ятай пару» (Ануфрієв А. Ф., Костроміна С. Н., 1997 р.) методом запам'ятовування двох рядків слів. У першому ряду між словами існують смислові зв'язки, а в другому вони відсутні. Об'єм логічної пам'яті обраховується за формулою: $C_1 = V_1/A_1$, де A_1 – кількість слів першого рядка, V_1 – кількість слів, що запам'ятав респондент, C_1 – коефіцієнт смислової пам'яті. Об'єм механічної пам'яті обраховується за формулою: $C_2 = V_2/A_2$, де A_2 – кількість слів другого рядка, V_2 – кількість слів, що запам'ятав респондент, C_2 – коефіцієнт механічної пам'яті. Тестові норми: 10-8 балів – високий рівень; 7-5 балів – середній рівень; 4-0 – низький рівень.

- Для вивчення рівня розвитку довготривалої пам'яті була використана методика «Довготривала пам'ять» (Лурія О. Р., 1968 р.). Респонденту зачитується 10 слів, а через 7-10 днів пропонується їх згадати. Коефіцієнт довготривалої пам'яті обраховується за формулою: $C = V/A * 100\%$, де A – загальна кількість слів, V – кількість слів, що запам'ятав респондент, C – коефіцієнт довгочасної пам'яті.

- Методика «Лабіринт» (Венгер Л. А., 1968 р.) була використана з метою діагностувати розвиток наочно-образного мислення в школярів. Респондентам було надано стимульний матеріал із зображенням будиночків та доріжок з орієнтирами на них. Під час оцінки результатів необхідно враховувати номер будиночка та номер задачі за шкалою оцінок. Максимальна кількість балів – 44. Інтерпретація отриманих балів: 38-44 бали – опитуваний має достатньо повне і розподільне просторове уявлення; 31-38 – недостатня стійкість та рухливість у розвитку просторових уявлень; 24-31 – побудова та використання просторових уявлень найпростішої структури лабіринту; 18-24 – формування способів

наочно-образного орієнтування у просторі знаходиться на початковому рівні розвитку; менше 18 балів – нерозвинене наочно-образне мислення.

- Методика «Четвертий зайвий» (модифікована Белопольська Н. С., 2009 р.) була проведена з метою діагностики розвитку логічного мислення. Перед респондентами було поставлено завдання: необхідно знайти зайве слово, що не підходить за змістом до останніх. За кожну вірну відповідь нараховується 1 бал, невірну – 0. Тестові норми: 10-8 балів – високий рівень розвитку узагальнення; 7-5 балів – середній рівень розвитку узагальнення, не завжди виділяє суттєві ознаки предметів; 4-0 – низький рівень розвитку узагальнення.

2.2. Результати, аналіз та інтерпретація отриманих даних дослідження особливостей взаємозв'язку пам'яті і мислення у школярів з синдромом дефіциту уваги

У таблиці 2.2. представлені результати діагностики респондентів, яка проходила у два етапи, так як одна із методик передбачає інтервал між тестуваннями у 7-10 днів.

Розвиток важливих пізнавальних процесів, а саме пам'яті та мислення наших респондентів оцінювався трьома рівнями: високим, середнім та низьким та особлива увага при інтерпретації даних зверталася на той факт, чи впливає синдром дефіциту уваги на успішність та навчальну діяльність молодших школярів.

Таблиця 2.2

Результати діагностики пам'яті та мислення молодших школярів із синдромом дефіциту уваги.

Респондент	Діагностика розвитку пам'яті			Діагностика розвитку мислення	
	Методика «Оперативна»	Методика «Довготривала»	Методика «Запам'ятай пару»	Методика «Лабіринт»	Методика «Четвертий зайвий»

	пам'ять»	пам'ять»	Об'єм логічної пам'яті	Об'єм механічної пам'яті	т»	ий зайвий»
Розсіяні та неухажні	Середній рівень	Низький рівень	Низький рівень	Середній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Погана поведінка	Високий рівень	Середній рівень	Середній рівень	Високий рівень	Середній рівень	Середній рівень
Бруд в зошитах	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень
Постійно перепитують вчителя	Високий рівень	Середній рівень	Високий рівень	Високий рівень	Середній рівень	Високий рівень
Не реагують на зауваження вчителя	Середній рівень	Низький рівень	Низький рівень	Низький рівень	Низький рівень	Низький рівень
Відчувають страх перед опитуванням вчителя	Високий рівень	Високий рівень	Високий рівень	Середній рівень	Високий рівень	Високий рівень

Після проведеної статистичної обробки даних було встановлено, що рівень розвитку короткочасної, довготривалої, логічної та механічної пам'яті, а також наочно-образного та логічного мислення у більшості респондентів знаходиться у межах вікової норми.

Так, у респондентів, що у анамнезі мали скарги з боку вчителя на неухажність та розсіяність, ми можемо спостерігати, що рівень розвитку короткочасної, механічної пам'яті знаходиться на середньому показнику, а довготривала та логічна пам'ять – на низькому. Наочно-образне мислення – середній рівень, а логічне мислення – низький рівень. Тобто наявність у

дитини синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю негативно впливає на її пізнавальний розвиток.

У респондентів в анамнезі зі скаргою на непосидючість та відволікання під час уроків – на високому рівні розвитку знаходиться короткочасна та механічна пам'ять, а на середньому рівні – довготривала, логічна пам'ять та наочно-образне та логічне мислення. Тобто, наявність СДУГ дозволяє засвоювати знання на достатньому рівні, що підтверджують і навчальні досягнення за шкільною програмою. За умови постійної психокорекційної роботи з психологом, посиленої уваги вчителя і батьків, можливо очікувати позитивну динаміку у розвитку когнітивної сфери.

Респонденти, що мають постійний бруд у зошиті – за усіма методиками має середній результат, тобто наявність діагнозу не дозволяє досягти значних успіхів у навчальній діяльності, а носить рівномірний стабільний характер.

Респонденти зі скаргою вчителів при запиті до практичного психолога на перепитування, мають високі результати з короткочасної, логічної та механічної пам'яті, а також логічного мислення і середній рівень розвитку довготривалої пам'яті та наочно-образного мислення. Необхідно провести психокорекційну роботу зі страхами та підвищення самооцінки. Цей випадок вказує на те, що наявність синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю не несе в собі руйнівну силу, а потребує врахування педагогом індивідуальних особливостей особистості при засвоєнні навчального матеріалу.

Респонденти, що мають характерні класичні ознаки СДУГ, потребують постійного психокорекційного впливу на розвиток емоційно-вольової, когнітивної сфери та створення особливих умов навчання аж до індивідуального супроводження дитини тьютором або асистентом вчителя. Усі показники знаходяться на низькому рівні, а розвиток короткочасної пам'яті у межах граничної норми.

Респонденти, що за запитом вчителя мають страх перед опитуванням, потребують психологічного опрацювання емоційно-вольової сфери, корекції тривожності та консультування із сім'ями щодо психотерапії страхів, які несуть руйнівний характер на навчальну діяльність. Результати діагностичної роботи вказують на високий рівень інтелектуальної сфери та сприятливий розвиток особистості.

Також нами було проведено кореляційний аналіз отриманих даних респондентів та встановлено, що синдром дефіциту уваги з гіперактивністю впливає на пізнавальні процеси, зокрема мислення і пам'яті молодшого школяра ($r=0,518$, при $p<0,05$).

Отже, на успішну навчальну діяльність впливає не тільки високий рівень мислення та пам'яті, а й зрілість емоційної сфери, сформована навчальна мотивація. І синдром дефіциту уваги з гіперактивністю таким чином може являтися причиною відставання від ровесників, а тому потребує не тільки психолого-педагогічного втручання, а й медикаментозного також.

Слід зазначити, що окрім розвитку пам'яті та мислення при роботі з дітьми молодшого шкільного віку із СДУГ, необхідно проводити психокорекційну роботу із розвитку емоційно-вольової сфери, проведення превентивних заходів, що позитивно вплинуть на навчальну поведінку респондентів.

2. 3. Рекомендації педагогам в роботі з гіперактивними дітьми

Працівникам закладів освіти дуже важливо та необхідно пам'ятати, що гіперактивність – це не особливості темпераменту чи характеру дитини, не наслідок виховного процесу батьків, а медичний діагноз! Тому батьків треба сприймати не як першопричину «поганої» поведінки дитини, а спробувати зробити їх союзниками і разом, об'єднавши зусилля, допомогти дитині адаптуватися в колективі та отримувати знання.

1. Педагогам було б корисно знати основні ознаки синдрому дефіциту уваги, адже це ключ до розуміння дитини. Вчителі мають орієнтуватися в особливостях сприймання, уваги, пам'яті гіперактивних дітей, щоб якомога в доступнішій формі організувати розумову діяльність.
2. Дитина з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю повинна завжди бути «на виду». Краще, якщо основне місце сидіння в класі буде в центральному ряді, на першій парті або навпроти вчительки. Так педагог може максимально стримувати увагу дитини, а для дитини це можливість швидко звернутися за допомогою у разі виникнення труднощів.
3. Завдання, які надаються гіперактивній дитині мають свої особливості. Так, намагайтесь давати завдання, які відповідають рівню знань дитини. Оскільки дуже легке чи дуже складне завдання – це привід для швидкого переключення уваги, яку і так важко втримати. Наступна особливість – на певний окремий відрізок часу давайте виконувати лише одне завдання, якомога чіткіше проговоривши умову і використовуючи якомога менше слів. Якщо завдання, яке треба виконати досить велике, допоможіть дитині розбити його на окремі частини і контролюйте виконання кожного.
4. Зведіть до мінімуму відволікаючі чинники навколо місця, де сидить дитина. Тут не повинно бути картин, годинника, дитячих іграшок і т.д.
5. Режим дня і план заняття повинні бути якомога більше передбачуваними для дитини. Обов'язково організуйте фізкультхвилинки, де є можливість порухатись і скинути напругу. Намагайтесь використовувати елементи гри і змагання під час занять.
6. Направляйте енергію гіперактивних дітей в корисне русло. Тобто давайте завдання, де можна проявити активність і після чого можна

заслужити похвалу за це. Наприклад, роздати зошити чи картки, вимити дошку, намочити губку полоти квіти і т.д.

7. Створюйте ситуації, в яких гіперактивна дитина може стати експертом. Це дуже гарно вплине на формування самооцінки дитини та на сприймання її в класі. Адже зазвичай, в силу своїх особливостей, такі діти стають «крайніми» у всіляких конфліктних ситуаціях, а тому завжди отримують догани.
8. Пам'ятайте, такі дисциплінарні міри, як покарання, смикання, окрики, погрози, принижування не покращують поведінку дитини. Швидше за все ви досягнете протилежного результату. Тому намагайтесь ігнорувати негативні моменти і заохочувати позитивні та частіше хвалити дітей з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю. Корекція їх поведінки зазвичай здійснюється за допомогою медикаментозних і психологічних корекційних програм.
9. Вчителю в роботі з гіперактивними дітьми важливо проявляти «гнучкість» і терпеливість.
10. Слідкуйте за стилем спілкування з учнями та намагайтесь спокійно реагувати на погану поведінку гіперактивної дитини, тому що спокій – це головна зброя при роботі з неспокійними учнями.
11. Знаходьте час, щоб вислухати дитину та просто поговорити з нею, це сформує довіру у дитини до Вас, як до вчителя.
12. Будуйте урок таким чином, щоб діти могли працювати в парах. Робіть завдання структурованими, тому що гіперактивним дітям неприйнята невизначеність.
13. Дайте дітям зрозуміти, що ви слідкуєте за їх діяльністю та частіше практикуйте зворотній зв'язок.
14. Винагороджуйте дітей за кожне правильно виконане завдання та постійно використовуйте заохочення в роботі з гіперактивними дітьми.

15. Класна кімната, в якій навчаються гіперактивні діти, повинна бути закритою, класичні стіни, вікна та двері, оскільки дуже великий простір не сприяє зосередженню таких дітей.
16. Використовувати систему пенальті або штрафів. Гіперактивна дитина отримує винагороду швидше за зменшення кількості проявів неприйнятної поведінки, ніж за демонстрацію прийнятної. Цей метод необхідно використовувати і вдома, і в школі.
17. Використовуйте комп'ютерні технології та інші методи, щоб покращити мотивацію та довше втримати увагу під час уроків.
18. Проводьте регулярні консультації зі спеціалістами, що задіяні в лікуванні та реабілітації дитини.
19. Усвідомте, що гіперактивність не є синонімом порушення інтелектуального розвитку. Діти з СДУГ можуть мати різний рівень інтелекту.
20. Не чекайте миттєвих змін, радійте кожному досягненню дитини.

Через те, що дитина з СДУГ спочатку робить, а потім думає – в неї виникає багато проблем в навчанні, тому педагогу важливо зрозуміти проблему дитини. Це допоможе вчителю правильно організувати діяльність такого учня та встановити рамки для подальшої співпраці. І головне пам'ятати, що такі діти насправді хороші і така їх поведінка не навмисна.

ВИСНОВКИ

Отже, провівши дослідження, можна констатувати той факт, що діти з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю мають складнощі в опануванні шкільними предметами, хоча інтелект у них може бути у межах норми.

Частина із опитаних мають затримку в розвитку саме емоційно-вольової сфери. Такі учні за словами вчителя можуть вередувати і реагувати вкрай емоційно на будь-які прояви критики, невдачі, їх поведінка виглядає «дитячою», хоча інтелектуальний розвиток відповідає розвитку однолітків.

Не маючи великих успіхів в навчанні та отримуючи постійні зауваження з боку вчителів та батьків, діти з СДУГ мають низьку самооцінку та звикають до того, що вони нікчемні. Таким чином у багатьох із них проявляються ознаки невротизації, підвищеної втомлюваності та інфантильна поведінка.

Але не кожную рухливу дитину можна вважати гіперактивною, рухливість є нормальною ознакою розвитку дитини, але зайва рухливість може бути через те, що дитині просто не подобається певний предмет.

Нами було здійснено теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних праць із проблем розвитку пізнавальних процесів та навчальної діяльності дітей молодшої школи із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ). Розроблено інструментарій та обґрунтовано схему емпіричного дослідження особливостей взаємозв'язку пам'яті та мислення у процесі навчальної діяльності молодших школярів із синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю. Емпіричним шляхом визначено й описано особливості взаємозв'язку пам'яті, мислення та їх вплив на навчальну діяльність молодших школярів з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю, а саме:

- У 32,5% опитаних наявність у дитини синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю може негативно впливати на її пізнавальний

розвиток, така дитина потребує постійного психокорекційного впливу на емоційно-вольову, когнітивну сферу та створення особливих умов навчання аж до індивідуального супроводження дитини тьютором. Розвиток пам'яті та мислення знаходиться на низькому рівні.

- У 35,5% респондентів наявність СДУГ дозволяє засвоювати знання на достатньому рівні. За умови супроводу психологом, посиленої уваги вчителя і батьків, можливо очікувати позитивну динаміку у розвитку інтелектуальної сфери. Пам'ять і мислення відповідають віковій нормі.

- У 34% дітей молодшого шкільного віку наявність синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю не несе в собі руйнівну силу, а потребує врахування педагогом індивідуальних особливостей особистості при засвоєнні навчального матеріалу, а також психокорекційної роботи зі страхами, шкільною тривожністю. Ця категорія учнів має високий рівень пізнавальної сфери та прогнозовано сприятливий розвиток особистості у подальшому дорослому житті.

Слід зазначити, що корекційну роботу повинен проводити психолог в тісній співпраці з педагогами, які працюють з гіперактивною дитиною. Вдале керування поведінкою дитини в класі – це один із найважливіших чинників загальної шкільної успішності. Важливим компонентом в корекції такої поведінки є тісна співпраця між вчителями і батьками дитини. Поведінкові стратегії, що застосовуються в школі, повинні мати продовження вдома.

Отже, у перспективах подальшого опрацювання даної проблеми, маємо на меті створити психокорекційну програму для дітей із синдромом дефіциту уваги та з гіперактивністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айдарова Л. И. Психологические проблемы обучения младших школьников. М.: Академия, 2002. 142 с.
2. Альтхерр П., Берг Л., Вельфль А., Пассольт М. Гиперактивные дети. Коррекция психомоторного развития. М.: Издательский центр «Академия», 2004.
3. Амонашвили Ш.А. Основы гуманной педагогики. Как любить детей. М.: Свет, 2012. 352 с.
4. Ануфриев А.Ф., Костромина С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения. 3-е изд., перераб. И доп. М.: Изд. «Ось-89», 2003. 272 с.
5. Баркли Рассел А., Бентон Кристина М. Ваш непослушный ребёнок. СПб.: Питер, 2004.
6. Белкин А.С. Основы возрастной педагогики: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 192 с.
7. Болотоновский Г. В., Чутко Л. С., Попова И. В. Гиперактивный ребенок. – Спб. : НПК «Омега», 2010.160 с.
8. Блинова О.Є. Психодіагностика: психометричні основи конструювання тестів. Навчальний посібник для студентів. Херсон: ПП Вишемирський, 2007. – 174 с.
9. Велитченко Л. К. Педагогічна взаємодія і методичні основи психологічного аналізу. Ніжин: Логос, 2006. 302 с.
10. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник для студентів. О.В. Скрипченко., Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
11. Заваденко Н. Н., Суворинова Н. Ю., Румянцева М. В. Гиперактивность с дефицитом внимания: факторы риска, возрастная динамика, особенности диагностики. Дефектология. 2003. № 6.

12. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. Е.П. Ильин. СПб.: Питер, 2003. 554 с.
13. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія: (курс лекцій) : навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2005. 128 с.
14. Левченко Н. В. Дослідження взаємозв'язку мислення і пам'яті у школярів з синдромом дефіциту уваги. Соціально-психологічні технології розвитку особистості: зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Херсон, 22 квітня 2021 р.). Херсон: ФОП Вишемирський В. С., 2021. С. 243-246.
15. Максименко С.Д. Загальна психологія: навч. посібник для студентів. С.Д. Максименко, В.О. Соловієнко. К.: МАУП, 2000. 256 с.
16. Мони́на Г. Б., Лютова-Робертс Е. К., Чутко Л. С. Гиперактивные дети. Психолого-педагогическая коррекция. СПб.: Речь, 2007.
17. Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. Р.С. Немов. 4-е изд. М.: Гуманитар. изд. Центр ВЛАДОС, 2005. Кн. 1. : Психология образования. 576 с.
18. Очеретяная Н. Синдром дефицита внимания с гиперактивностью у детей и подростков: проблема родителей или общества? Принципы диагностики, лечения и социальной адаптации детей с СДВГ. Медицинская газета «Здоровье Украины». № 23 / 1. 2008.
19. Павелків Р.В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Р.В. Павелків. К.: Кондор, 2011. 468 с.
20. Педагогическая психология: учеб. для студ. высш. учеб. заведений. Под ред. Н.В. Ключевой. М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 400 с.
21. Политика О. И. Дети с синдромом дефицита внимания и гиперактивностью. – СПб.: Речь, 2008. 208 с.
22. Попович І. С. Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього. Науковий вісник Херсонського державного університету.

- Серія: психологічні науки: зб. наук. праць ХДУ. Херсон: ВД «Гельветика», 2015. Вип. 6. С. 145-154.
23. Попович І. С. Самооцінка як критерій соціально-психологічних очікувань. Проблеми загальної та педагогічної психології. К.: «ГНОЗІС», 2010. Т. 12, ч. 3. С. 326-333.
 24. Попович І. С. Соціальні очікування особистості як регулятор соціально-психологічної реальності. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психол. імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 1. Вип. 44. К.: Фенікс, 2016. С. 138-143.
 25. Прохоренко Л. І., Романенко О. В. Особливості класифікації об'єктів інформаційного поля дітьми із затримкою психічного розвитку. Інформаційні технології і засоби навчання, 2019. Т. 74, № 6, 266-277.
 26. Психіатрія і наркологія: підручник В. Л. Гавенко, В. С. Бітенський, В. А. Абрамов та ін.; за ред. В. Л. Гавенка, В. С. Бітенського. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: ВСВ «Медицина», 2015. — 512 с.
 27. Сергеєнкова О.П. Педагогічна психологія: Навч. посібник. О.П. Сергеєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасека. К.: Центр учбової літератури, 2012. – 168 с.
 28. Сиротюк А. Л., Сиротюк А. С., Егорова Е. В., Коррекционно-развивающая программа для детей периода интенсивного роста. Е. В. Егорова, А. Л. Сиротюк, А. С. Сиротюк. – Тверь, 2007. 24 с.
 29. Чутко Л. С. Синдром дефицита внимания с гиперактивностью и сопутствующие расстройства. СПб.: Хока, 2007.
 30. Яблонська Т.М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини . Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г.С. Костюка. К., 2016. Т. 9. Вип. 9. С. 589-598.
 31. Mohab H. (2006) *Making the Connection: A Parent's Guide to Medication in AD/HD*, Washington D.C.: Ladner-Drysdale.
 32. Mayes R, Bagwell C, Erkulwater J (2008). ADHD and the rise in stimulant use among children. *Harv Rev Psychiatry* 16 (3): 151–66.

33. Popovych, I., Blynova, O., Zhuravlova, A., Toba, M., Tkach, T., Zavatska, N. Optimization of development and psycho-correction of social expectations of students of foreign philology. *Revista Inclusiones*, 7(Especial), 2020. P. 82-94.
34. Popovych, I., Kononenko, O., Kononenko, A., Stynska, V., Kravets, N., Piletska, L., Blynova, O. Research of the Relationship between Existential Anxiety and the Sense of Personality's Existence. *Revista Inclusiones*, 7 (Especial), 2020. P. 41-59.
35. Popovych I. S. Social expectations in primary school age. Proceedings of the 2nd International Academic Congress «Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa», 27 Sept. 2014. USA. Vol. II. New York. 2014. P. 176-180.
40. Schachar R. Genetics of Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD): Recent Updates and Future Prospects. *Current Developmental Disorders Reports*, 2014, 1(1), 41-49.
41. Schneider H. E., Lam, J. C., & Mahone, E. M. Sleep disturbance and neuropsychological function in young children with ADHD. *Child Neuropsychology*, 2015, 1(1), 1-14. 14.
42. Steinberg E. A., & Drabick, D. A. A Developmental Psychopathology Perspective on ADHD and Comorbid Conditions: The Role of Emotion Regulation. *Child Psychiatry & Human Development*, 2015, 1-16.
43. Stergiakouli E., Martin J., Hamshere M. L., Langley K., Evans D. M., St. Pourcain B., Smith G. D. Shared genetic influences between attentiondeficit/hyperactivity disorder (ADHD) traits in children and clinical ADHD. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2015, 1 (2) 55-68.

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Наталя Левченко, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

14.04.2020
(дата)

(підпис)

Наталя Левченко
(ім'я, прізвище)